

Verseinek mondandója, mint egy történelmi abrosz teríti elénk Magyarország XX. századának mélységeit és magasságait az I. világháborútól Trianonon át egészen napjainkig. Teszi mindezt valami olyan képzőművészeti formákra hajazó létértelmezéssel, amelyek a nagy hagyományokkal rendelkező somogyi festőgenerációk munkásságát idézik az olvasó szeme elé. Rippl-Rónai József, Zichy Mihály, Iványi Grünwald Béla, Martyn Ferenc, Rudnay József hagyatéka él tovább a Takáts Gyula-i líra közegeiben.

Különösen egyedi megközelítés például, ahogy az 1920-ban megcsonkított országot egy levágott kakással azonosítja: „Az udvar-lépcsőn konyhakést reszelnek. / Utolsót rikolt a sarkantyús kakas, / s a fűvön táncol kínjában fejetlen. / Nyakéke megszaladt, szárnya leesett. / Kék tálba folynak a kármin gyöngyszemek” (*Reggeli szenderegés*).

A költő a drámai esemény lehető legkomplexebb érzékeltetéséhez minden érzékszervünkre hatni igyekszik: karba állítja a múzsákat. Szinte halljuk, ahogy az udvaron „konyhakést reszelnek” és ahogy a „kivégzésre” ítélt kakas egy „utolsót rikolt”, mielőtt elvágják a torkát. A szemünk előtt megelevenedő jelenet legmorbidabb része azonban, amikor a már fejetlen jószág „a fűvön táncol kínjában”. Takáts Gyula ezzel sem elégszik meg, festőpalettáját elővéve, valóságos szinkavalkádot varázsol elénk: „Kék tálba folynak a kármin gyöngyszemek.” Az idézett strófa háttérben ott dereng a vers további részeinek „Reggeli szenderegés”-éből fakadó álmoképszerű, az áldozat vérére emlékeztető vörös, lilás, ezüstös, kékes színvilágának impresszionista látomása: „ezüst iszappal befoly mindent lágyan, / s langyos víztől piroslik a talpam. / A lila álmom csörgedez alattam”, majd később: „A konyha forgácsán kékes láng lobog”, illetve „Ébredés vibrál rajt piros körökben.” Semmi sem világos és egyértelmű, a felvázolt kép „Mint sülyedt hajó imbolyog” a szemünk előtt. Úgy jutunk egyre beljebb és beljebb a költői világ víziószerű mélységeibe, hogy közben az irodalom, a zene, a tánc és a festészet eszközei szinte észrevétlenül lopakodnak tudatunkba.

Az idő és a tér dimenzióiból kilépve – Oláh János szavaival –, Takáts Gyula „az időtlenség Drangalag-élményének verse foglалásával” vezet át minket három emberöltőnyi poétai világába. Jelen kötet – mint minden lényegre látóan szerkesztett válogatott versgyűjtemény – nagy erőssége, hogy a költő optikáján át láttatja a szerző maga által teremtett világát, „érzékuniverzumát”. Takáts Gyula posztumusz kötetében együtt virul ki az irodalom és a képzőművészet, egymást segítve, kiegészítve jut előre a beteljesüléshez, mint az egykori somogyi kisfiúból lett költő Tabon, Pécsen, Munkácson, Kaposváron át Drangalag utópisztikus világába.

Bartusz-Dobosi László

A végek dicsérete Vári Fábán László:
Jég és korbács
(Versek 2002–2010),
Széphalom Könyvműhely,
Írók Szakszervezete, Bp.,
2010.

Az egykor természeti (és természetes) határokkal övezett történelmi Magyarország a XX. században önakaratára ellenére nyitottá vált, régiókra szakadt. A meghúzott határokon túl az anyanyelvük miatt másodrendű állampolgárrá minősített emberek százezreinek más és más nyelven sulykolták a múltat tagadni (és elfelejtetni) szándékoló szabályokat. Az elszakítottság sorsközösségét megelőző magyar nyelvű közösségek „mindenesei” többnyire az írók és a pedagógusok lettek.

A „végek” fogalma nyelvünkben a XVI–XVII. században alakult ki: a megmaradt két haza (Erdély és a királyi Magyarország) és a török félhold uralta területek határvonala mentén magasodó várak sorát jelentette; a kor embereszménye pedig a végvári vitéz volt. A „végek” napjainkra érvényes fogalma megváltozott; a végvár ma az, ahol – nyelvhatáron innen és túl, a tömbmagyarság tagjaként vagy szórványban élve – magyarul beszél valaki. Végvárak a házak és az udvarok, az otthonok, ahol a szülők magyarul szólnak a gyermekükkel, végvár továbbá az iskola, ahol magyarul olvassák a *Toldi*-t, és a templom, ahol magyarul prédikál a pap.

Nem véletlen, hogy a helikoni triász tagja, Reményik Sándor a trianoni traumát elsőként érvényesen megfogalmazó költeményeit *Végvári* néven publikálta. „Magyarok mindenütt a végeken, / E csikorgó, vad téli éjeken, (...) Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek, / És áhítattal ejtsétek a szót, / A nyelv ma néktek végső menedéktek, / A nyelv ma tündérvár és katakomba, / Vigyázzatok jól, mikor beszéltek – az imperatívusz: – Ne hagyjátok a templomot, / A templomot s az iskolát – a mégis-remény: – Mi mégis a te nemzedet maradtunk: / Petőfi nemzete! / Mert megmaradtál, Te!”

Első végvári költőinket – a zólyomi születésű Balassit és a kolozsvári Reményik Sándort – az elmúlt kilenc évtizedben sokan követték. Csak két távoli pont-ra utalva napjainkban: a nyugati „végek” költője a sokkötetes Zágorec-Csuka Judit, s a keletieké – a szintén sokkötetes és -műfajú – Iancu Laura; s a végvári költők legjobbjai közül való Vári Fábán László (nomen est omen) is, akit Kárpátalja küldött a határok fölötti magyar irodalomba. Kárpátalja az az országrész, amely 1921 óta a legtöbb hányattatást elszenvedte. 1920 után a Csehszlovák Köztársaság vette birtokba, majd a

Szovjetunió terrénuma, napjainkra pedig az Ukrán Állam része lett, az államnyelv ennek megfelelően az idők folyamán változott: először a cseh és a szlovák, majd az orosz volt, Ukrajna önállóvá válása óta napjainkig pedig az ukrán. A kárpátaljai magyarok számára a legnagyobb vérvesztésüket az 1944 őszén kezdődő málenkij robot jelentette; mintegy ösztönös demográfiai lázadásként – a statisztikák számaival is kimutathatóan – a százötvenezer és kétszázezer közötti lélekszámú magyarság reprodukálni akarta – és részben tudta – önmagát az ötvenes években. Ennek az élni- és megmaradni akaró nemzedéknek a tagja és képviselője Vári Fábrián László; szülővárosa, Tiszaújlak, a versolvasók számára a *Tücsökzenéből* ismerős. („Néha bementünk Újlakra, a kis mezővárosba. Ott már vonat is volt, s állomás, aszfalt, üzletek. Gyalog mentünk, vagy, hogyha szekeret kaptunk, Bökénynek, a vashidon át. Révészek és komp szelte a Tiszát; a becsi part még Szatmár volt, s az, a másik, az északi, már Ugocsa;...”) A szállóigét – hogy „Ugocsa non coronat” – Ady idézte, tudhatjuk tehát, hogy az ország egykori legkisebb vármegyéjét mindig is öntudatos emberek lakták. A karakánságtól általában kétféle módon próbálhatják eltéríteni az embert: korbáccsal vagy kenyérral. A hetvenes években (a még Vári előnév nélküli) Fábrián László számára a korbácsot az jelentette, hogy elbocsátották az ungvári egyetemről. S a kenyér? Komisz katonakenyér. Besorozták a Vörös Hadseregbe. A helyzet ellentmondásossága: a megszálló szovjet hadsereg mundérját viselve, tehát kisebbségiként ugyan (maga is hátrányos helyzetüként), Kelet-Németországba, a szovjet impérium legnyugatibb tartományába került, e hatalom védelmezőjeként. (A helyzet fonák voltát a költő prózájában, önéletrajzi emlékezéseiben idézi meg.)

Leszerelése után Váriban lett tanár, s – a hatalom akarta, nem akarta – ő mégiscsak elvégezte az egyetemen a magyar irodalom szakot. S egyre ismertebb lett a határon túl is, hiszen közölte a *Tiszatáj*, majd 1983-ban – első kötete megjelenése előtt nyolc évvel – elnyerte a *Kilencek díját*. A „határon túli” fogalma azonban itt is láthatóan problematikus, és pontatlan! Attól függ, hogy honnan nézzük, mi a viszonyítási pont! Onnan ide, vagy innen oda? Jobb lenne Illyés Gyulát követve – a *Haza a magasban* eszméje (vagy metaforája) szerint – a *határok fölötti magyar irodalomról* beszélnünk!

A Tiszaújlak, Csap, Szelmenc, Verecke, Aknaszlatina, Visk „határpontokkal” jelezhető „hatodik síp”-os Kárpátalja karaktervonása a történelmi emlékek sokasága – a honfoglalástól, a Rákóczi szabadságharcon át napjainkig. A történelmi kötődés és szemlélet hatja át Vári Fábrián László költői, néprajzkutatói munkásságát,

közéleti tevékenységét, s a 2002 és 2010 között írott költeményeit közreadó könyvét is.

A *Jég és korbács* című kötet kétharmadát adják a versek, mintegy harmadát pedig Penckőfer Jánosnak a költővel készült mélyinterjúja képezi. A versek három ciklusba rendeződnek; az első az *Ördöglakat*, a második pedig a *Mitosztöredékek* címet viseli. A harmadik ciklus címe azonos a kötetével.

A könyv alaptónusát a balladás hang, a folytonos – pontosan meg nem határozható – fenyegetettségből fakadó veszély tudata, az ezzel együttjáró tragikum esztétikai minősége jellemzi. Az értékvesztés miatti aggodalom többirányú, az egyes emberen túli kisebb és nagyobb közösségre, a közeli természeti környezetre, s a tágabb európaira vonatkozik. A költő és közössége (és olvasóközönsége) világ-attitűdje így hasonlatos, hiszen a magát általában pesszimistának tartó költő néprajzkutatóként megállapítja, hogy az általa is gyűjtött népdalokban, néballadákban a *bánat* mint fogalom kivételes gyakorisággal fordul elő. Említ néhányat közülük: idézi a bánatutcat, mely „bánatkövel van kirakva”, a köpönyeget, melyet az útnak induló vándor „búval és bánattal” gomboztatna ki. Hiszen – a népdal éneklője szerint – „Annyi a bánat a szívemen, kétrét hajlott az egeken, Ha még egyet hajlott volna, szívem ketté hasadt volna.” S egy közismert dal, mely a szomorúságból való kilábolás reményét sejteti: „Túl a Tiszán van egy malom, bánatot örölnék azon, Nekem is van egy bánatom, oda viszem, lejáratom.”

A költemények lexikájában sajátosan fonódik össze a szakralitás és a mindennapok szóhasználata, a hagyomány és a modernség, az östevékenységekig visszamenő fogalomkincs és a jelen. A szakralitást az Isten és az Úr sokszori említése mellett a bibliás utalások (Heródes, Dávid, Jeruzsálem, nagypéntek, glória stb.) képviselik. Monumentális kép ebből a témavilágból: „megmozdult Isten szemében a tenger” (*A Gikhon partjain*) és „A föld ismét nagy víztükör (...). Főléje hajlik komoran, / bámulja művét az Isten” (*Az utolsó előtti napon*). Sajátos stílushatást kelt a szakrális képzetkincs érintkezése a hétköznapi illetve a szaktudományos szókinccsel (pl. kioldószerkezet, klón, gén, kémhold, piktogram, petárda, ózonlyuk, komputertomográf, aszfalt). A vallásos és a pogány mítosz egy verscímben: *Nomád evangélium*; két verssorban: „A pogány papoktól menteséged nem lesz / alakot váltva visszajárnak”.

A költemények nagy többségének formaeszményét a hangsúly határozza meg, ritka kivétel a *Csoóri Sándorhoz* írott vers, melyben a hangsúly mellett az időmérték, a daktilusok és/vagy az anapesztuszok is ritmust formálóak. A versek strófászerkezete változatos, a

művek mintegy harmadát adó hat-nyolc szótagot számoló négy soros strófa mellett számos más strófa- és rímképletű vers teszi változatossá a könyv formavilágát. Nagyobb verskompozíciót formáznak a *Változatok halotti beszédre, és A páternoster kosarában* című költemények.

A kötet ciklusokra tagolt szövegeiből az *Ördöglakat* című ciklus az emberiség, az öröknek remélt természet és az ember által teremtett világ fenyegetettségére figyelmeztet. A *Mitosztörödékek* című ciklus szerelmes versei és bordalai oldják a feszültséget, majd a harmadik, leghangsúlyosabb ciklusban a nagy emberiségen belüli kisebb, szülőföldi, illetve az ennél nagyobb anyanyelvi közösség sorskérdései a meghatározóak. A lírai ént megformázó költő valóságos testi mivoltában és szellemiségében természetesen része mindegyik említett közösségnek.

Az *Ördöglakat* világában kóbor ördög jár, gazdátlan glória lángol, az esőt esdeklő tájra fekete eső hullik. Az abszurd és a hétköznapi találkozik a ciklus egyik legjobb – *Akit bölcsőbe szültek* című – versében: „Nyílik utánam az ajtó, / lángol az ablakkeret. Vizsgál a hulló hosszan, / nyújtom az útlevelet.” Az elidegenedett világ a maga képére formálja lakóit: „Márcsak ilyen az ember, / önzése határtalan. / Lakatlan bolygóra üzve / krúgát az én madaram.”

Az egyre ridegebbé váló világban a személyiség számára a menedék a barátság és a szerelem. A *Mitosztörödékek* című ciklusban erre találunk példamondatokat.

A szerelmes költőnek gond – a *Minek nevezzelek* című verset író Petőfinék is az volt, s a *Tétova óda* költőjének, Radnótinak is az volt – hogyan szólítsa, hogyan köszöntse méltó módon kedvesét. Vári Fábián: „Hogyan szólhatnék hozzád méltó módon? / Csak most tanulom tündér-nyelvedet.” A következő szakasz elején: „Ujjaim zavartan tapogatnak / a szerelemre hangolt citerán. / Jaj, hogy foglak én megszólaltatni, / te szárnyakkal áldott kócsagleány.” A szerelem: „Két felleg között / villám a testünk.”

A ciklus bordalai – *Ha leszállván a nap, Lehoztak a vizek* – után a következő ciklus *Szoborbeszéd* című költeménye, „boros dala” a barátokat köszönti. A barátok négy régiót képviselnek. A versben szereplés sorrendjében az első „Szilágyi Pista, a csibukot, ha már nem szívod / add nekem.” Aztán „Gál Sanyi / tükröt tart szám elé, / tudakolná, hogy mi bajom?” A legfontosabbat Szakolczay Lajos kérdezi: „Szomjad hogy tudnánk olta-

ni? / – kérdezi jó Szakolczay.” A megszólaló szobor sok másik helyett mondhatná szellemes játékosan: „Álmodok olykor rémeket: / egy színesfémtojvaj méreget.”

A kötet záróciklusának súlyát a költő azzal nyomatékosította, hogy a kötet címével azonos címmel jelölte. Egy-egy verssel a példaképeinek tiszteleg. József Attilának öt nyolcsoros verssel, Nagy Lászlónak a *Holdút magasán* című költeménnyel. „A holdút magasán / fényember suhan (...) Aztán – felbúgnak / a bazaltorgonák, / megrezzennek / a csillagközi lombok – / a költő sarkantyúzza, / fordítja lovát, / parázslík egy szempár, / felizzik egy homlok.”

A felkiáltójeles megrendültség és a könnyes fájdalom, a lehajtott fejű szomorúság és a homlokráncoló, megfeszült arcizmú tenni akarás szavait, a fortissimo és a piano verseit a könyv utolsó ciklusában olvashatjuk.

„Mert fogyunk, fogyunk csak. / Folyton...” – kiált (vagy sóhajt) a költő.

A címadó *Jég és korbács* című versét a népszerűségfogyás rémét évtizedekkel ezelőtt tudatosító Fekete Gyulának ajánlja: „Kosárba szedtem / a dáliafejeket. / Felírtam rendre / minden veszteséget.”

A kötet talán legerősebb verse a Görömbei Andrásnak ajánlott *Jégangyal*. A tudat mélyén messziről asszociálva Sütő András *Ádvent a Hargitán*-ját juttatja eszünkbe. A húsz párosrímű kétsoros strófából épülő költemény érdekessége, hogy benne a jég előtagú összetett szavak sokasága szerepel, a közhasználatú *jégmező* és *jégvirág* mellett több a költő szóalkotó leleményének terméke (pl. jéghegek, jéglegyek, jégfegyver, jégtermés, jégtanya stb.). A jégvilágban megfagy a könny is: „atyánk szeméből jég pereg (...) jégtermést hozott almafánk, / jégkölyköt vetett hű kutyánk”. Mint sok más Vári Fábián versben itt is a kétely és a remény hullámai váltják egymást. A passzivitásra utaló sorok – „Amnéziában élek én, / mi végre szültek, nem tudom, / jégvirág minden bánatom (...) járhatok én a tengeren, / azt az egy leányt nem lelem”. A vers utolsó két sora azonban erőt sugároz: „A varázsige itt mit sem ér. / Csak az ölelés... Csak a vér.”

A kötetet záró utószó a publicisztika és az értekezés nyelvén beszél arról, amiről a versek mives, balladás nyelven szóltak. Legyen figyelmünk a végeké, olvasásunk a *végek dicsérete*. S annál is inkább méltán, mert Vári Fábián László (2004 óta) a Balassi Bálint-émlékkard tulajdonosa.

Somos Béla